

HOZZÁADOTTÉRTÉK-TEREMTÉS AZ AGROBIZNISZBEN VALUE ADDED IN AGRIBUSINESS

Viktória VÁSÁRY¹

ABSTRACT

The present paper aims at scrutinizing three similarly small countries – the Netherlands, Hungary and the Slovak Republic – based on trade in value added data having been developed recently by the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) and the World Trade Organisation (WTO); and analysing the role of global value chains in national economies and first of all in the agriculture and food industry sectors. Besides compilation and synthetization of documents and scientific articles this paper focuses on comparative country analysis carried out based on descriptive analysis of OECD-WTO TiVA data. By means of trade in value data it becomes obvious to what extent and in what ways imports and exports of a country contribute to competitiveness and economic growth and to what extent the country concerned requires certain imported goods and services.

KEYWORDS

global value chains, foreign and domestic value added, agriculture, food processing industry

BEVEZETŐ

A tanulmány célja három hasonlóan kis ország – Hollandia, Magyarország és Szlovákia - nemzetközi teljesítményének közelmúltban kifejlesztett új módszertan alapján meghatározott hozzáadottérték-alapú kereskedelemstatisztikai (TiVA) adatokkal történő vizsgálata, a globális értékláncok adott nemzetgazdaságokban, illetve kiemelt figyelemmel a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban megjelenő relevanciájának az elemzése. Hangsúlyozandó, hogy a kereskedelemben bekövetkező globális értékmozgások követésére, illetve annak felmérésére, hogy egy adott országban ténylegesen mennyi érték keletkezett az OECD és a WTO által kidolgozott hozzáadottérték-alapú kereskedelemstatisztika megjelenése előtt nem volt mód, tekintettel arra, hogy a klasszikus export-import adatok arra nem alkalmasak. A rendelkezésre álló adatok 1995-re, 2000-re, 2005-re, 2008-ra és 2009-re vonatkoznak.²

A tanulmányban felhasznált módszer kiterjed a szakirodalmi alkotások kompilációjára, szintetizálásra, az OECD-WTO TiVA adatok leíró statisztikai elemzésére és ez utóbbiak segítségével összehasonlító országelemzésre.

Globális értékláncok általános jellemzői

A termelési és szolgáltatási tevékenységeket vizsgáló közgazdasági szakirodalomban némi eltéréssel több elnevezés is meghonosodott: az ellátási lánc (supply chain), a Porter nevéhez köthető értéklánc (value chain), a Dicken munkásságában felbukkanó termelési hálózat (production network,) és az először Gereffi által használt áruhánc (commodity chain,) kifejezés. [2] [20] Az értéklánc³ az adott áru termelése vagy egy szolgáltatás során materiális kibo-

---

¹ Dr. habil Vásáry Viktória, Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest, e-mail: vasary.viktoria@aki.gov.hu

² Általánosságban valószínűsíthető, hogy az 1995 és 2009 közötti tendenciák folytatódnak, ugyanakkor konkrét adatok nem állnak rendelkezésre az elmúlt néhány évre vonatkozóan.

³ Értékláncnak nevezzük egy vállalkozás azon tevékenységeinek széles palettáját, amely magába foglalja a termék koncepciójának kialakítását, végfelhasználását, sőt azon túlmutató tevékenységeket is, azaz a tervezést, termelést, marketinget, disztribúciót, a végső fogyasztónak nyújtott szolgáltatást. A tevékenységeket végezheti

csátást és immateriális szolgáltatásokat is tartalmazó, egymáshoz kapcsolódó tevékenységek sorozata. Több szinten szerveződhet, melyek közül a legmagasabb a globális szint.

A globális értékláncok elméletének segítségével⁴ a nemzetközi gazdaságtant és a világgazdaságtant már számos aspektusból – a globalizáció, nemzetközi kereskedelem, nemzetgazdaságok teljesítménye, működőtőke-befektetés, technológiaáramlás, fejlődés, felzárkózás, versenyképesség, munkaerő-piaci folyamatok, transznacionális vállalatok aspektusából - vizsgálták. Az elmélet rokon tudományágakban is felbukkant, ismertté vált többek között a regionális tudományokban, a szociológiában vagy a politológiában. [18]

A globalizáció hatására a transznacionális vállalatok és azok beszállítóinak termelése ma már jelentős mértékben befolyásolja a nemzetgazdaságok teljesítményét. A globális termelési- és elosztási láncok⁵ egyrészt lehetővé teszik, hogy a világgazdaság kibocsátásának lényeges hányada eljusson a végső fogyasztóig, másrészt jelentősen befolyásolják egy adott ország gazdasági növekedését, termelékenységét és foglalkoztatottsági szintjét. A globális értékláncok világában az eladott végtermék mennyisége és értéke helyett az ország határain belül és fragmentált⁶ termelési keretek között végzett tevékenységeknek van igazán jelentősége. A kormányzatok nem a termelést vagy az exportot kívánják maximalizálni, ehelyett az a fő érdekük, hogy minél nagyobb nemzeti hozzáadott értéket állítsanak elő. Figyelemreméltó, hogy a globális értékláncok keretében folyó értékteremtés több mint fele ma már szolgáltatásokhoz pl. gazdasági szolgáltatásokhoz, szállításhoz és logisztikához kapcsolódik. [12]

A globális értékláncokat Gereffi és társai 5 típusba sorolták. Irányítási struktúrájuk alapján megkülönböztettek: piacokat, moduláris, relációs, „fogoly” és hierarchikus értékláncokat, amelyek kialakulása függ a tranzakciók komplexitásától, kodifikálhatóságától és a beszállító kompetenciáitól. [7] [6]

A globális értékláncok, irányítási struktúrájuktól függetlenül, nemhogy megakadályozzák a protekcionizmus hagyományos eszközeinek a használatát, hanem ösztönzik a hatékonyabb kereskedelempolitikai eszközrendszer kialakítását. Ezen túlmutatóan pozitívan hatnak a beruházásokra, a tőke mozgásokra, a beszállítóként szerepet játszó kis- és középvállalkozások lehetőségére, valamint a tudásalapú működés keretrendszerének a megteremtésére. Számos előnnyel jár, ha egy ország a globális értéklánc részesévé válik. De ebben a folyamatban jelentős szerepet játszanak az egyes kormányzatok is: erősítik az üzleti környezetet, támogatják a K+F beruházásokat, elősegítik a lényeges gazdasági kompetenciák – nevezetesen a készségek, képességek és a menedzsment – fejlesztését, költségcsökkenést eredményező szabályozási reformot hajtanak végre a főbb szállítási ágazatokban (pl. légi szállításban) és az infrastruktúrára vonatkozóan. [12]

Az egyes országok globális értékláncoknak, transznacionális vállalatoknak köszönhető összefonódottsága ugyanakkor fokozott nehézséget is támaszthat, amennyiben az értéklánc egy részén bekövetkező negatív események tovagyűrűznek. [10] Az alkalmazkodás, a kockázatok

---

egyetlen vagy több (beszállító) cég, amely(ek) terméket állítanak elő vagy szolgáltatást nyújtanak. A globális értéklánc megfogalmazás azt az erős trendet tükrözi, hogy az értéklánc egyes tevékenységeit egyre inkább a világ különböző pontjain végzik. [12]

⁴ értéklánc-szemléletű publikációkat lásd: www.globalvaluechains.org

⁵ „A globális értékláncok jelentőségét mutatja, hogy az exportált termékek és szolgáltatások értékének átlagosan mintegy negyede importból származik, s a behozott köztes termékek jelentős részét további feldolgozás után ismét exportálják. Ez alól az olyan jelentős belső értékláncokkal rendelkező ország sem kivétel, mint Kína, az USA vagy Japán.” [19]

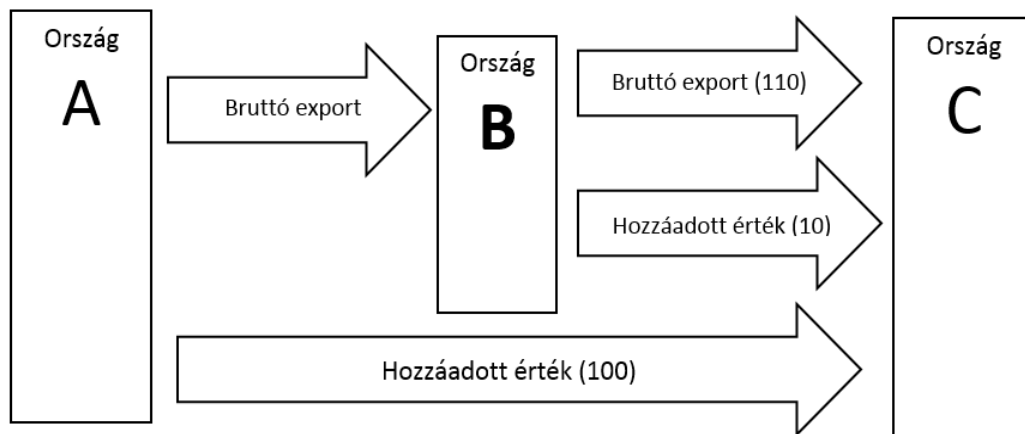
⁶ fragmentáció: a termelési folyamat egyes részei fizikailag elválnak egymástól. [1] A termelés fragmentációjának szintje függ: a termékek technikai jellemzőitől, a különböző helyszíneken folyó termelésből adódó költségektől, valamint a termelés és a tranzakciós költségek optimalizációjától.

kezelése, a jövőbeli sokkokkal szembeni ellenálló képesség kifejlesztése ugyanakkor adekvát szakpolitikai intézkedésekkel – megfelelően kialakított munkaerőpiaccal, társadalmpolitikai eszközökkel, az oktatásba történő befektetéssel, strukturális politikai eszközökkel - elősegíthető. [12]

A globális értékláncok terjedése egyszerre több motivációs tényezővel magyarázható: költségsökkentésre, hatékonyságnövelésre vonatkozó igényekkel, a külföldi piacok egyre nagyobb mértékű meghódítására vonatkozó törekvésekkel és azzal a szándékkal, hogy a tudástökéhez való hozzáférés biztosított legyen. Az egyes nemzetgazdaságok a globális értékláncokban kétféle módon vehetnek részt, egyrészt külföldi inputok felhasználóiként, másrészt köztes termékek vagy szolgáltatások előállítóiként.

Az országok nemzetközi teljesítményét gyakran az exportpiaci részesedéssel és a feltárt komparatív előnyök mutatójával mérik. A globális értékláncok (GVC) azonban közvetlenül megkérdőjelezi a versenyképesség ezen mutatókkal történő vizsgálatát, mivel egy adott ország exportjához egyre nagyobb mértékben van szükség külföldi közvetett termékek és szolgáltatások importjára. [5] Az export versenyképességét növelik az olcsóbb, differenciáltabb és jobb minőségű inputot biztosító „outsourcing” és az „offshore” tevékenységek. Ebből adódóan a végtermékekre vonatkozó exportadatok nem jelzik feltétlenül az adott ország specializációjának valós mértékét. A kedvező exportalapú indikátor lehet, hogy nem utal az adott termék előállításában megmutatkozó kompetitív jellegre és elrejtetheti azt is, hogy egy ország importált köztes inputot felhasználva csupán a termék végső összeszerelésére specializálódott, azzal alig vagy egyáltalán nem mérhető hozzáadott értéket teremtve.

A globális értékláncok terjedését a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) és a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) kezdte meg feltérképezni. Külkereskedelmi adatok és input-output adatok segítségével, majd hozzáadottérték-alapú kereskedelmi adatok (TiVA) felhasználásával végezték munkájukat. (1. ábra)

1. ábra: A hozzáadottérték-alapú kereskedelemstatisztika sematikus modellje

Forrás: [11]

A hozzáadottérték-alapú kereskedelemstatisztika segítségével kimutatható, hogy egy adott ország exportjánál mekkora az a hozzáadott érték (munkabér, adó, profit), amellyel az ország, illetve egy adott ágazat ténylegesen hozzájárult az adott termeléshez vagy szolgáltatás-

hoz. Láthatóvá válik, hogy az adott ország importja és exportja milyen mértékben, milyen módon járul hozzá a versenyképességhez, a gazdasági növekedéshez, illetve hogy az adott ország milyen mértékben fogyasztója egyes import termékcsoportoknak vagy szolgáltatásoknak. Jelenleg 57 ország 18 iparágára állnak rendelkezésre adatok, amelyekkel a globális GDP 95 százaléka lefedhető. A TiVA adatbázis becsléseket tartalmaz, az adatok nem teljes körűek és nem véglegesek. [19] A külkereskedelmi adatokkal kapcsolatban nehézséget jelent, hogy a kibocsátás (output) értéke mindannyiszor magába foglalja az importált köztes termék értékét, ahányszor az átlépett egy országhatárt. Ezáltal fellép a „kettős könyvelés” problémája és a külkereskedelmi adatok eltúlozzák az országok közötti kereskedelemben jelentkező implicit értéket vagy alkotóelem tartalmat. A hozzáadottérték-alapú kereskedelmi adatok⁷ ugyanakkor csupán az ország határain belül előállított hozzáadott értéket mutatják. [3]

Globális értékláncok a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban

A mezőgazdaságra és az élelmiszeripari szektorra jellemző, hogy a globális értékláncok viszonylag hosszúak. További sajátosággként említhető, hogy a kereskedelmi akadályok időnként jóval erősebb mértékben lépnek fel, mint más szektorokban és ezáltal jelentékeny hatást gyakorolnak a beruházási döntésekre is. A globális agro-élelmiszerláncok esetében domináns szerepet játszanak a szupermarketek által vezetett, nagy, vertikálisan koordinált, fogyasztóvezérelt láncok, amelyek az esetek többségében előnyben részesítik a kis létszámú, általuk preferált beszállítókkal való együttműködést. A kedvezményezett beszállítóktól elvárják a következetesen magas minőségű termékek biztosítását, a megalapozott termék és eljárás specifikációkat, a menetrend szerint történő teljesítést és a versenyképes árak fenntartását. A szupermarketek időnként közvetlenül akarják kontrolálni a növénytermesztés és betakarítás folyamatát is.

A lánc egészében biztosítani kívánják a minőségügyi és élelmiszerbiztonsági sztenderdek betartását, ami hatékony vertikális koordinációt igényel. Az élelmiszerpiacokon a magánszabványok jelentőségének fokozódása [8] és a magánszabványok állami szabályozáshoz fűződő viszonya egyre inkább prioritást élvező kérdés. Az élelmiszerszabványoknak történő megfelelés ugyanakkor rendkívüli költségterhet jelent a termelők számára. A globális vásárlók ezen oly módon szoktak enyhíteni, hogy technikai és pénzügyi segítséget adnak ahhoz, hogy a termelők javítani tudjanak termékeik minőségén. A fogadó ország és a nagy kiskereskedők által megkövetelt szabványoknak történő megfelelés alapján véve a globális agro-élelmiszerláncba való belépés előkövetelménye. (ld. pl. az EUREPGAP használatát Kenyában, [9]) Az említett akadályok leküzdéséből és a globális értékláncokba történő becsatornázásból eredő előnyök lényegesek. E fejlődés következtében egyre fontosabbá válik pl. a szabványok egymáshoz történő közelítése, a tanúsító eljárások kölcsönös elismertetése, vagy a fejlődő országokban működő helyi tesztelő intézetek fejlesztése.

Az agro-élelmiszer piacok esetében további sajátosággként említendő, hogy a hűtött ellátási lánc és a nyomonkövethetőség biztosítása alapkövetelmény. Ezen kívül releváns a szállítás és kereskedelemmel kapcsolatos infrastruktúra – úgy, mint kikötők, utak, logisztika, összekapcsolhatóság - minősége, hatékonysága és elérhetősége. A legtöbb mezőgazdasági termék –

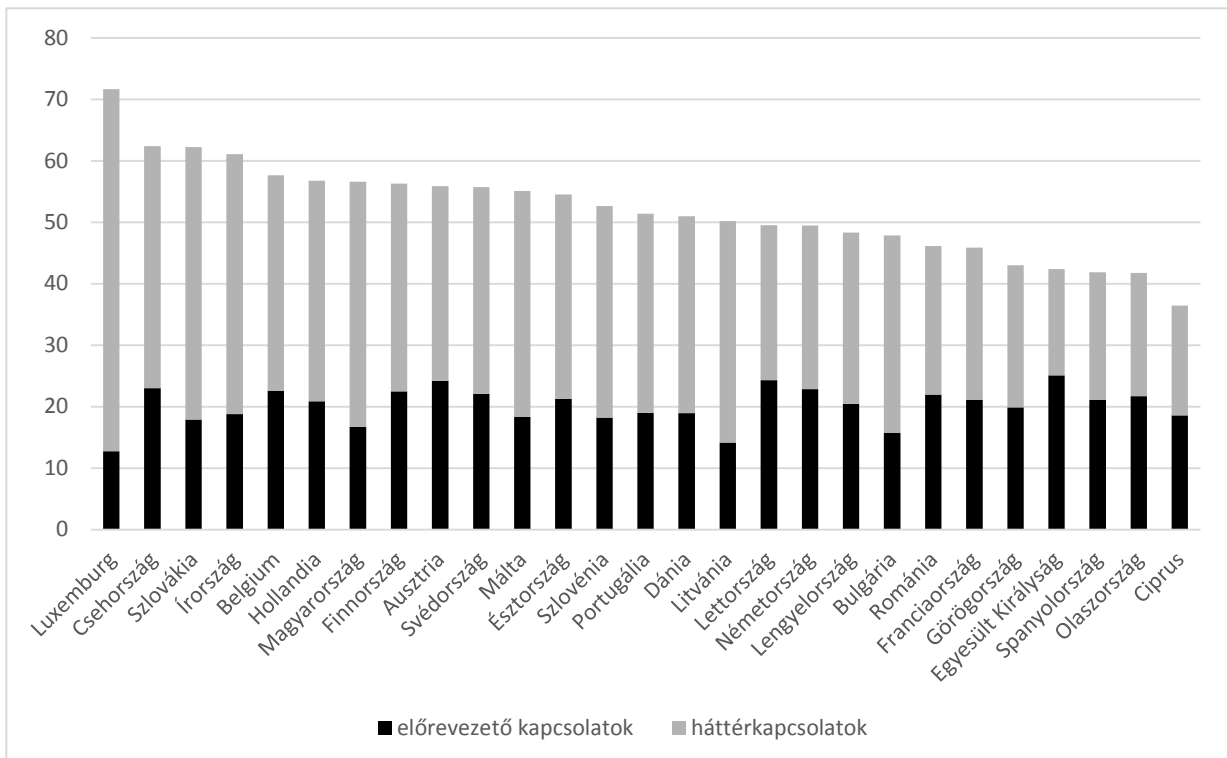
---

⁷ Az adatbázisban szereplő országok: Ausztrália, Ausztria, Belgium, Kanada, Chile, Csehország, Dánia, Észtország, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország, Magyarország, Izland, Írország, Izrael, Olaszország, Japán, Korea, Luxemburg, Mexikó, Hollandia, Új-Zéland, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Szlovákia, Szlovénia, Spanyolország, Svédország, Svájc, Törökország, Nagy-Britannia, USA, Argentína, Brazília, Brunei Szultánátus, Bulgária, Kambodzsa, Kína, Kínai Tajpej, Ciprus, Hong Kong, India, Indonézia, Lettország, Litvánia, Malajzia, Málta, Fülöp-szigetek, Románia, Oroszország, Szaúd-Arábia, Szingapúr, Dél-Afrika, Thaiföld, Vietnám

különösen a feldolgozatlan termék - árarányában nagy hatást gyakorol a szállítási költség mértéke, ami alapvetően az alacsony érték – súly aránnyal magyarázható. Az agro-élelmiszer piacok még mindig magasabb vámoknak, több vámcúcsnak és vámeszkalációnak vannak kitéve, mint az ipari termékek piacai. [13]

Hollandia, Magyarország és Szlovákia részvétele a globális értékláncokban, külkereskedelme a TiVA adatok tükrében - GVC-index

Hollandia, Magyarország és Szlovákia világgazdaságba történő integrálódása napjainkban szorosan összefügg azzal, hogy milyen a részvétele a globális értékláncokban. Ez a részvétel olyan indikátorral (GVC-index⁸, 2. ábra) jellemezhető, amely azt mutatja, hogy az ország exportjának hány százaléka származik a globális értékláncokból, azaz az adott ország az exportra szánt output előállításánál milyen mennyiségben / értékben használ fel külföldről származó terméket, szolgáltatást, illetve más országok exportjában mekkora a hazai input / érték mértéke. A holland GVC-index 56,8 százalék volt 2009-ben, a magyar alig kevesebb: 56,6 százalék, a szlovák kissé magasabb: 62,2 százalék. Ezzel a Luxemburgban mért felső szélsőértékhez - 71,6 százalékhoz - közelítenek, messze elhagyják a 30-33 százalékos körüli alsó szélsőértéket. (pl. EU: 30,2 százalék és Dél-Afrika 33,8 százalék) és már ez alapján is kijelenthető, hogy jelentékeny mértékben integrálódtak a nemzetközi termelési együttműködésbe. A három ország globális értékláncokban - export révén - megmutatkozó részvételének hajtómotorja elsősorban az exportban felhasznált külföldi köztes termék/ szolgáltatás, azaz a háttérkapcsolatok (backward participation) magas foka. (A kis országok GVC-indexe jellemzően magasabb, mint a nagy nemzetgazdaságoké.)

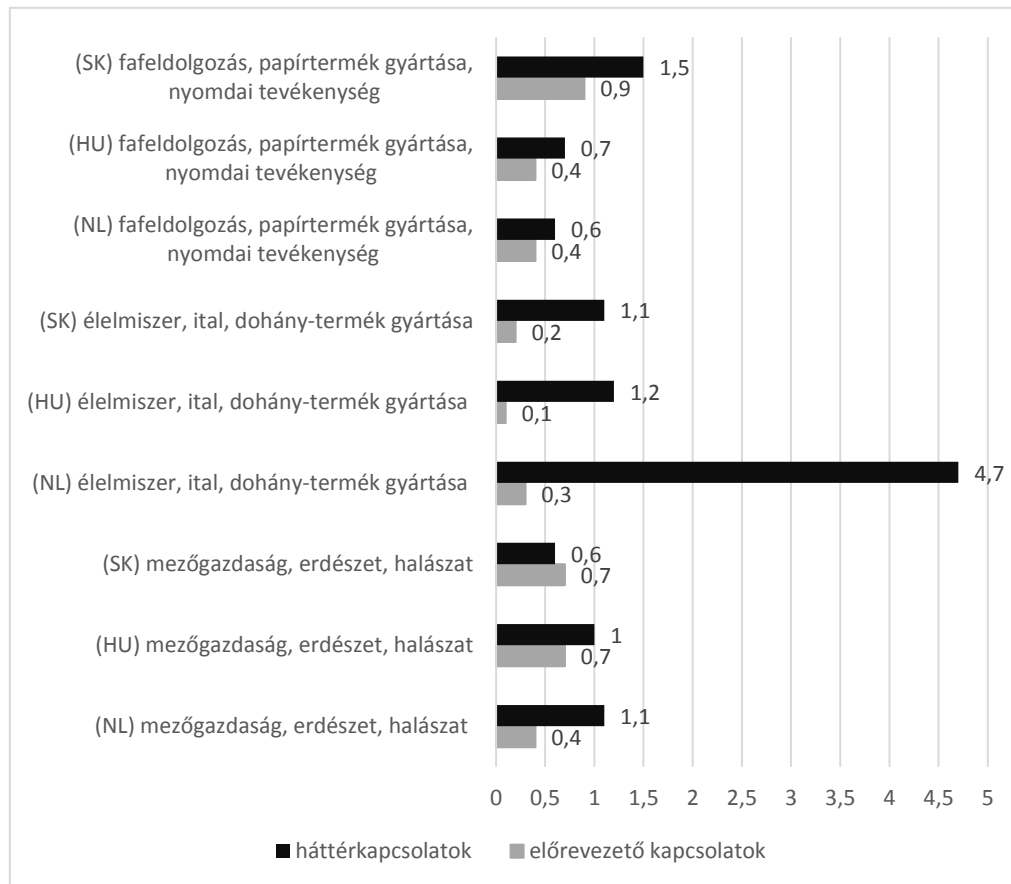

2. ábra: Az országok részvétele a globális értékláncokban (GVC-index, %), 2009

Forrás: [17] alapján saját összeállítás

⁸ GVC: Global Value Chain – Globális Értéklánc

Az egyes feldolgozóiparok⁹ vizsgálata során megállapítható, hogy a mezőgazdaság, erdészet, halászat GVC-indexe¹⁰ Hollandiában, 1,5 százalék, Magyarországon 1,7 százalék, Szlovákiában 1,3 százalék, amelyből a háttérkapcsolatok 1,1; 1,0 és 0,6 százalékkal részesülnek. Megemlítendő, hogy a szlovák mezőgazdaságban az előrevezető és háttérkapcsolatok súlya közel egyenlő. (3. ábra)

3. ábra: *Hollandia, Magyarország és Szlovákia részvétele a globális 4. értékláncokban, feldolgozóipari bontásban, 2009*

Forrás: [17] alapján saját összeállítás

Így Szlovákiában ez a szektor kivételt képez az alól a kijelentés alól, hogy a globális értékláncokban - export révén - megmutatkozó részvételének alapja elsősorban a háttérkapcsolatok magas foka. Az élelmiszer, ital, dohány-termék gyártása esetében 5,1 százalékos a holland GVC index és csupán töredéke a magyar és szlovák, azaz egyaránt 1,3 százalék, így míg a holland háttérkapcsolatok index 4,7 százalék, addig a magyar 1,2 százalék, a szlovák 1,1 százalék.

⁹ feldolgozóipari ágazatok: Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat; Bányászat, kőfejtés; Élelmiszer-, ital-, dohány-termék gyártás; Textilia, ruházat, bőr és bőrtermék gyártása; Fafeldolgozás, papírtermék gyártása, nyomdai tevékenység; Vegyipar és nem fém ásványi termék gyártása; Fémalapanyag, fémfeldolgozási termék gyártása; Gép, berendezés gyártása; Villamos gép, műszer gyártása; Járműgyártás; Máshová nem sorolt feldolgozóipar, Villamos energia-, gáz-, gőz-, vízellátás; Építőipar; Kereskedelem, javítás és szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás; Szállítás, raktározás, posta, távközlés; Pénzügyi közvetítés; Gazdasági szolgáltatás; Egyéb szolgáltatás.

¹⁰ A GVC index egyenlő a háttérkapcsolatokat és az előrevezető kapcsolatokat mutató indexek összegével.

A hozzáadott érték megoszlása az értéklánc mentén, export részesedés a globális értékláncokban, a feldolgozóipari értékláncok versenyképessége

Az adott ország végső fogyasztása (eladások összessége a hazai piacon) a külföldi és a hazai ipar által előállított hozzáadott értékből tevődik össze. További megkülönböztetés szerint az egyes termékek szintjén lehet közvetlen (az adott iparon belül) és közvetett hazai hozzáadott értékről beszélni. Hollandiában a végső fogyasztás hazai hozzáadott értéke 66 százalék, míg a külföldi hozzáadott érték 34 százalékot tesz ki. (2009. évi adatok) A feldolgozóipari termékekre és a piaci szolgáltatásokra vonatkozó végső fogyasztás több mint egy harmada esetében beszélhetünk külföldön előállított hozzáadott értékről. Kisebb országokban általában alacsonyabb a hazai hozzáadott érték. Ugyanakkor a piaci szolgáltatásoknál jelentkezik a legnagyobb hazai hozzáadott érték, sőt kifejezetten a legnagyobb közvetlen hozzáadott érték. Magyarországon a különböző ágazatok exportjának hazai hozzáadottérték-tartalma alacsonynak tekinthető akár a visegrádi országokkal, akár egyéb EU-s tagországokkal történő összehasonlításra kerül sor. [19]

Hollandia részesedése a hozzáadott érték exportból alacsonyabb, mint a bruttó exportból, előbbi 2,2 százalék, utóbbi 2,7 százalék, ami azt mutatja, hogy a holland export nagymértékben támaszkodik a külföldről importált köztes inputokra. A kettő közötti különbség még inkább láthatóvá válik, ha az egyes feldolgozóipari ágazatok szintjén elemezzük azokat. A legtöbb feldolgozóipari ágazatban alacsonyabb a hozzáadott érték export, mint a bruttó export, ami tükrözi az importált köztes inputok exportban történő felhasználását. (A szolgáltató szektorokban ugyanakkor többé kevésbé azonos a két érték.) Magyarországon a gazdaság egészét tekintve az importált köztes inputok mintegy két harmada azért került felhasználásra 2009-ben, hogy azt követően exportot generáljon. A mezőgazdaságban ez az arány kissé meghaladta az élelmiszeriparban viszont nem érte el a 40 százalékot. [15]

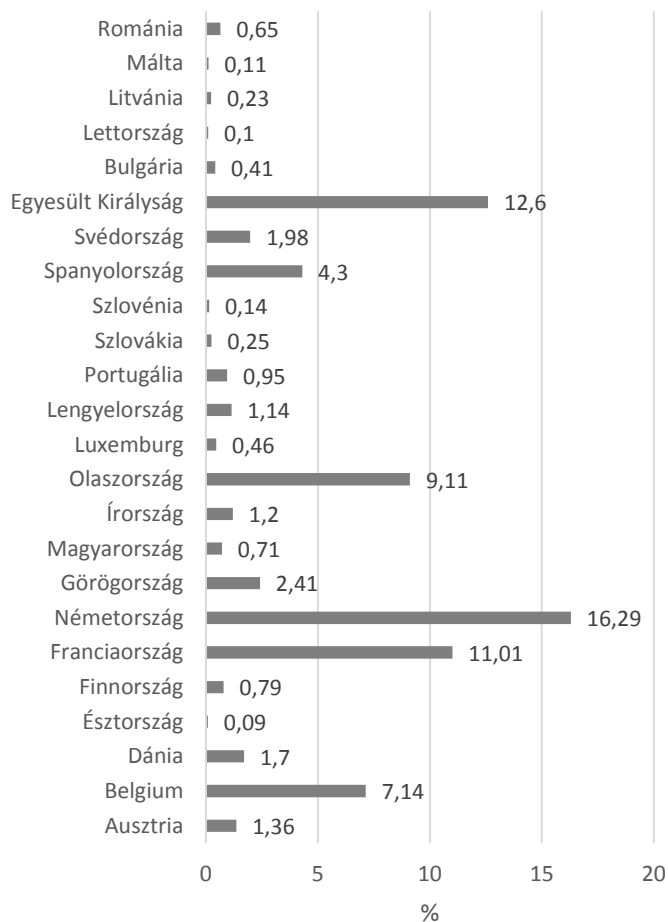
A feldolgozóiparban napjainkban már nem csupán a termékek előállítása zajlik, de egyre több szolgáltatással kapcsolatos tevékenység is megjelenik. A feldolgozóipar exportjában a hozzáadott érték jelentékeny hányada a szolgáltatásszektorból származik. A cégek fokozottan vesznek igénybe pl. logisztikai, kommunikációs, gazdasági szolgáltatásokat. Bizonyos szolgáltatások (design, fejlesztés, marketing, jótállás, eladás utáni szolgáltatás) elősegítik a differenciálást, a termék minőségének növelését és ezáltal a nagyobb értékteremtést.

A holland és magyar feldolgozóipari export értékének egy harmada szolgáltatással, elsősorban gazdasági szolgáltatással és kisebb mértékben disztribúciós, szállítási, telekommunikációs és pénzügyi szolgáltatási tevékenységek révén előállított hozzáadott érték. [14][15]

Magyarországon elsősorban a kereskedelem és vendéglátás, a szállítás, raktározás és távközlés hozzáadott értéke számottevő. Becslések szerint a magyar teljes exportérték körülbelül 40 százaléka (amely valamivel alacsonyabb, mint az OECD 48 százalékos átlaga [15]) a szolgáltatások hozzáadott értékéből származik és a szolgáltatásexport hazai hozzáadottérték-tartalma arányaiban jóval magasabb, mint az iparba tartozó ágazatoké. [19] Szlovákiában az export hazai hozzáadottérték tartalma folyamatosan 52 százalékot tett ki, 2009-ben viszont – mint ahogy a 2008-as pénzügyi és gazdasági válságnak köszönhetően a többi fejlett országban is – megemelkedett. Az export külföldi hozzáadottérték tartalma, néhány kivétellel (pl. villamos gép, műszer gyártása), a legtöbb iparágban stabilnak mutatkozott 1995 és 2009 között. A hozzáadottérték-teremtésben tehát jelentős szerepet játszik az import. A gazdaság egészét tekintve a köztes input importjának két harmadát export termékek és szolgáltatások előállításához használták fel. [16]

TiVA adatok a feldolgozóiparban – középpontban a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat és az élelmiszer, ital, dohány-termék gyártás

A holland feldolgozóipar bruttó exportja elsősorban Németországba (18,4 százalék), az Egyesült Királyságba (9,19 százalék) és Belgiumba (8,03 százalék) irányul. A mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat esetében a harmadik helyet átveszi Franciaország, így a legfontosabb partnerországok részesedése a következőképpen alakul: Németország: 21,78 százalék, Egyesült Királyság 11,29 százalék és Franciaország 7,83 százalék. Ugyanez a sorrend (és nem csupán az EU tagországaival történő összehasonlításban, hanem az OECD által vizsgált valamennyi ország vonatkozásában) az élelmiszer, ital, dohány-termék gyártással kapcsolatban: Németország az első 16,29 százalékkal, a második az Egyesült Királyság (12,6 százalékkal) és harmadik Franciaország (11,01 százalékkal). (4. ábra).

4. ábra: A partnerországok részesedése a holland élelmiszer, ital, dohány-termék gyártás bruttó exportjából (%), 2009

Forrás: [17] alapján saját összeállítás

Magyarország számára a két legfontosabb partnerország Németország és Románia. Ez a helyzet a 18 feldolgozóipari ágazat egészét tekintve, illetve külön a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat és külön az élelmiszer, ital, dohány-termék gyártás ágazatok esetében. (1. táblázat) Szlovákia első számú partnere Csehország, a mezőgazdaságban 14,72 százalékkal, az élelmiszeriparban 20,75 százalékkal. Második és harmadik helyen mindkét ágazatban más ország szerepel.

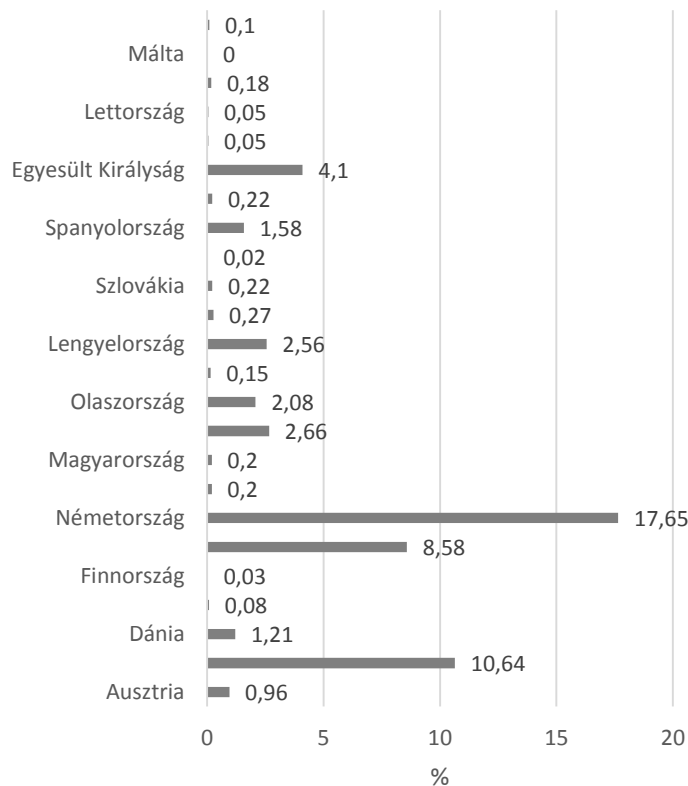
A mezőgazdaságban Ausztria és Izrael számít kiemelkedő partnernek, az élelmiszeriparban Magyarország és Lengyelország. (1. táblázat)

1. táblázat: A partnerországok részesedése a magyar és szlovák feldolgozóipar bruttó exportjából (%), 2009

Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat		Élelmiszer, ital, dohány-termék gyártása	
Magyarország partnerei			
Németország	10,64	Románia	10,66
Olaszország	12,63	Németország	8,62
Románia	6,2	Ausztria	5,77
Szlovákia partnerei			
Csehország	14,72	Csehország	20,75
Ausztria	14,65	Magyarország	11,58
Izrael	11,94	Lengyelország	6,96

Forrás: [17] alapján saját összeállítás

Hollandia esetében a 18 feldolgozóipari ágazat összes bruttó importjának jelentős hányada ugyanazokat az országokat érinti, mint bruttó exportja, azaz Németországot (16,9 százalék), az Egyesült Királyságot (8,5 százalék) és Belgiumot (7,14 százalék). A mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat ágazatban az első helyen Franciaország szerepel 17,89 százalékkal, az élelmiszer, ital, dohány-termék gyártásban ugyanakkor visszaveszi elsőbbségét Németország (17,65 százalék) (5. ábra). (Megjegyzés az OECD TiVA adatbázis legkésőbbi rendelkezésre álló adatai a 2009. évre vonatkoznak.)

5. ábra: A partnerországok részesedése a holland élelmiszer, ital, dohány-termék gyártás bruttó importjából (%), 2009

Forrás: [17] alapján saját összeállítás

Magyarország legtöbb bruttó importja Németországból származik. A feldolgozóipar összességét tekintve a bruttó import forrás országa 22,52 százalékban, a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat ágazatban 10,04 százalékban és az élelmiszer, ital, dohány-termék gyártás esetében 20,59 százalékban ez az ország. A mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat és az élelmiszer, ital, dohány-termék gyártás ágazatokban Hollandia is kiemelt partnerország. A szlovák bruttó import szempontjából a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban is Csehország áll az első helyen, és az első három forrás országban Lengyelország is helyet kapott. A mezőgazdasági import jelentős hányada származik még Magyarországról (9,24 százalék), az élelmiszeriparé Németországból (17,14százalék). (2. táblázat)

2. táblázat: A partnerországok részesedése a magyar feldolgozóipar bruttó importjából (%), 2009

Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat		Élelmiszer, ital, dohány-termék gyártása	
Magyarország partnerei			
Szlovákia	19,27	Németország	20,59
Hollandia	17,48	Lengyelország	16,41
Németország	10,04	Hollandia	10,48
Szlovákia partnerei			
Csehország	15,16	Csehország	31,18
Magyarország	9,24	Lengyelország	17,14
Lengyelország	8,25	Németország	11,43

Forrás: [17] alapján saját összeállítás

A korábbi GVC- indexszel kapcsolatos magyarázathoz kapcsolódóan további részadatok bemutatására kerül sor az alábbi – 3.,4. és 5. - táblázatokban.

3. táblázat: Hollandia, Magyarország és Szlovákia részvétele a globális értékláncban – GVC-index

	Összes feldolgozóipari ágazat			Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat*			Élelmiszer, ital, dohány-termék gyártása**		
	NL	HU	SK	NL	HU	SK	NL	HU	SK
1995	52,8	41,8	56,4	1,9	2,7	1,6	6,9	2,6	1,4
2000	58,8	63,4	69,5	1,6	1,2	0,8	5,9	1,3	1,1
2005	58,6	68,9	70,6	1,5	1,0	1,0	5,1	1,0	1,4
2008	59,6	62,8	67,5	1,6	1,6	1,0	5,4	1,0	1,2
2009	56,8	56,6	62,2	1,5	1,7	1,3	5,1	1,3	1,3

Forrás: [17] alapján saját összeállítás

Megjegyzés: * szélső értékek: 0 (Szaúd-Arábia) és 8,6 (Kambodzsa); ** szélső értékek: 0,1 (Malajzia) és 5,5 (Vietnám)

2009-ben a feldolgozóipar egészét tekintve Szlovákia GVC - indexsze néhány százalékkal magasabb, mint a fej fej mellett haladó magyar és holland mutatószám. Viszonylag kis eltérés mutatkozott a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat ágazatban Hollandia és Magyarország, illetve Magyarország és Szlovákia között, de annál nagyobb volt a különbség az élelmiszer, ital, dohány-termék gyártásban, ahol Hollandia 2009. évi adata 5,1 százalék volt, míg Magyarorszáé és Szlovákiáé csupán 1,3 százalék. Azaz Hollandia részvétele az élelmiszer, ital, dohány-termék gyártással kapcsolatos globális értékláncban jóval markánsabb, mint a két vizsgált Visegrádi országé. Mindhárom ország esetében elmondható, hogy a háttérkapcsolatok jóval erőteljesebbek, mint az előrevezető kapcsolatok, azaz az exportban felhasznált kül-

földi köztes termék/ szolgáltatás szerepe meghatározó. A legutolsó adatok alapján az összes feldolgozóipari ágazatra vonatkozóan 2009-ben Hollandia háttérkapcsolata 35,9 százalék, előrevezető kapcsolata 20,9 százalék volt, Magyarország előbbi százalékos értéke néhány százalékkal magasabb, utóbbi értéke néhány százalékkal alacsonyabb volt. A három ország közül legmagasabb GVC-indexszel rendelkező Szlovákia háttérkapcsolatai a legmarkánsab-
 bak, 44,3 százalék áll szemben az előrevezető kapcsolatok 17,9 százalékával.

4. táblázat: *Háttérkapcsolatok*

	Összes feldolgozóipari ágazat			Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat*			Élelmiszer, ital, dohánytermék gyártása**		
	NL	HU	SK	NL	HU	SK	NL	HU	SK
1995	34,7	26,6	35,6	1,2	1,5	0,7	6,4	2,4	1,2
2000	38,2	46,2	48,3	1,1	0,6	0,3	5,4	1,1	0,9
2005	34,4	49,1	48,0	0,9	0,4	0,4	4,6	0,9	1,2
2008	36,6	45,0	48,4	1,1	0,9	0,4	5,0	0,9	1,1
2009	35,9	39,9	44,3	1,1	1,0	0,6	4,7	1,2	1,1

Forrás: [17] alapján saját összeállítás

5. táblázat: *Előrevezető kapcsolatok*

	Összes feldolgozóipari ágazat			Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat*			Élelmiszer, ital, dohánytermék gyártása**		
	NL	HU	SK	NL	HU	SK	NL	HU	SK
1995	18,1	15,2	20,7	0,6	1,2	0,8	0,5	0,2	0,2
2000	20,6	17,2	21,2	0,5	0,6	0,6	0,4	0,2	0,2
2005	24,2	19,8	22,7	0,5	0,6	0,6	0,5	0,1	0,2
2008	23,0	17,8	19,1	0,5	0,7	0,6	0,4	0,1	0,1
2009	20,9	16,7	17,9	0,4	0,7	0,7	0,3	0,1	0,2

Forrás: [17] alapján saját összeállítás

A végső fogyasztás és a globális értéklánc adott szakasza közötti távolságot mutató index [4] segítségével beazonosítható, hogy az adott ország hol helyezkedik el az értékláncban. Egy ország adott feldolgozóipari ágazatára vonatkozóan az index megmutatja, hogy hány termelési szakasz következik még, míg az adott iparban előállított termék/ szolgáltatás eléri a végső fogyasztót. Az alacsonyabb érték arra utal, hogy hamarabb elérhető a végső fogyasztó. (Az OECD által mért szélső értékek az 57 ország vonatkozásában 1,3 és 2,8) A 6. táblázatból látható, hogy Hollandiában 1995 és 2009 között ez az index az összes feldolgozóipari ágazat vonatkozásában 1,8 illetve 1,9 volt, azaz az ország a középmezőnyben helyezkedett el. A mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat esetében 2,3-ról (1995) 2,1-re (2009) csökkent az index, tehát a végső fogyasztó elérése ma már hamarabb bekövetkezik, mint egy évtizede. Az élelmiszer, ital, dohánytermék gyártás tekintetében azonban nem következett be változás azokban az években, amelyekre adatokkal rendelkezünk, végig 1,7 maradt. A magyar értékek nem térnek el szignifikánsan ezektől. Szlovákiában az összes feldolgozóipari ágazatra vonatkozó mutató az 1995. évi 2,2-ről 2,0-re csökkent 2009-re, így ebben az évben csupán egy tized százalékkal volt magasabb, mint a holland és a magyar érték. Csökkenő tendencia jellemzi a mezőgazdaságot és az élelmiszeripart leíró index változását is, előbbinél 2,3-ról (1995) 2,0-ra (2009), utóbbinál 2,0-ról (1995) 1,5-re (2009) esett vissza a mutató. Ezekkel az értékekkel Hollandia, Magyarország és Szlovákia az 57 vizsgált ország azon legmagasabb mutatószámmal bíró harmadában helyezkedik el, amelyben, ellentétben a másik két harmaddal,

több termelési szakasz következik még, míg az adott iparban előállított termék eléri a végső fogyasztót.

6. táblázat: A végső fogyasztás és a globális értéklánc adott szakasza közötti távolságot mutató index

	Összes feldolgozóipari ágazat			Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat*			Élelmiszer, ital, dohánytermék gyártása**		
	NL	HU	SK	NL	HU	SK	NL	HU	SK
1995	1,8	1,8	2,2	2,3	2,2	2,3	1,7	1,5	2,0
2000	1,8	2,0	2,2	2,2	2,3	2,2	1,7	1,6	1,5
2005	1,9	1,9	2,1	2,1	2,2	2,1	1,7	1,6	1,6
2008	1,9	2,0	2,1	2,1	2,2	2,0	1,7	1,5	1,5
2009	1,9	1,9	2,0	2,1	2,2	2,0	1,7	1,4	1,5

Forrás: [17] alapján saját összeállítás

Fentiek mellett a globális értékláncok hossza is mérhető. A gyártási szakaszok számát mutató index egy olyan mérőszám, amely azt fejezi ki, hogy a termelésnek hány szakasza van addig, míg egy adott termék elkészül, vagy sor kerül a szolgáltatásnyújtásra. Amennyiben a termelés egyetlen szakaszból áll, a szám egy (1). (Az OECD által mért szélső értékek az 57 ország vonatkozásában 1,5 és 2,8) Ez az érték azonban nő, ha a végtermék előállítása/ végső szolgáltatás nyújtása során azonos vagy más feldolgozóiparból származó köztes termék vagy szolgáltatás felhasználására kerül sor. A holland és magyar értékek nagyon hasonlóak egymáshoz. A feldolgozóipari ágazat egészét tekintve a holland érték 2000-től kezdve 1,8, a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat vonatkozásában 2,1 és 2,3 között alakult és az élelmiszer, ital, dohánytermék gyártása esetében végig 2,6 volt. Ez utóbbinál tehát jelentős a végtermék előállítás során az azonos vagy más feldolgozóiparból származó köztes input felhasználása. Szlovákiában a mutató alapvetően 2,1 volt 1995 és 2009 között az összes feldolgozóipari ágazat vonatkozásában, valamivel magasabb, mint a másik két országban. A mezőgazdaságban az 1995. évi 2,3-ról 2009-re 2,0-re csökkent, az élelmiszeriparban ugyanezen évek között 3,0-ról 2,4-re esett vissza a mutató. Így ebben a két ágazatban 2009-ben a végtermék előállítása során az azonos vagy más feldolgozóiparból származó köztes input felhasználása arányaiban kisebb volt Szlovákiában, mint a másik két országban. (7. táblázat)

7. táblázat: Gyártási szakaszok számát mutató index

	Összes feldolgozóipari ágazat			Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat*			Élelmiszer, ital, dohánytermék gyártása**		
	NL	HU	SK	NL	HU	SK	NL	HU	SK
1995	1,7	1,9	2,1	2,1	2,1	2,3	2,6	2,5	3,0
2000	1,8	2,0	2,2	2,1	2,3	2,3	2,6	2,7	2,6
2005	1,8	1,9	2,1	2,1	2,2	2,1	2,6	2,8	2,6
2008	1,8	2,0	2,1	2,3	2,2	2,0	2,6	2,6	2,5
2009	1,8	1,9	2,1	2,3	2,2	2,0	2,6	2,5	2,4

Forrás: [17] alapján saját összeállítás

A bruttó export hazai hozzáadott érték tartalmának vizsgálata során kijelenthető, hogy míg a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat hazai hozzáadott érték tartalma az összes feldolgozóipari ágazat százalékában kifejezve Hollandiában 20 százalékkal volt magasabb, mint Magyarországon, illetve 50 százalékkal volt nagyobb, mint Szlovákiában 2009-ben, addig jóval szignifikánsabb eltérés mutatkozott az élelmiszer, ital, dohánytermék gyártás esetében, ahol a

holland hazai hozzáadott érték két és fél, háromszorosa volt a Magyarországon és Szlovákiában mértnek. 2009-ben a magyar és szlovák érték egyaránt 5 százalék, a holland viszont 12 százalék volt. (8. táblázat.)

8. táblázat: A bruttó export hazai hozzáadott érték tartalma

	Összes feldolgozóipari ágazat	Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat		Élelmiszer, ital, dohány-termék gyártása	
	millió USD	millió USD	az összes feldolgozóipari ágazat százalékában kifejezve (%)	millió USD	az összes feldolgozóipari ágazat százalékában kifejezve (%)
Hollandia					
1995	126622,4	10404,1	8	19578,2	15
2000	122159,2	8431,9	7	16257,4	13
2005	198485,7	12622,1	6	24430,7	12
2008	276441,6	17154,0	6	35068,9	13
2009	232869,9	14544,9	6	28669,7	12
Magyarország					
1995	13645,4	1349,2	10	1538,7	11
2000	16599,3	598,5	4	830,7	5
2005	33071,6	1095,8	3	1410,7	4
2008	62135,0	2972,4	5	2486,3	4
2009	53349,9	2698,9	5	2511,4	5
Szlovákia					
1995	7190,1	344,5	5	259,2	4
2000	7329,8	170,1	2	257,7	4
2005	18716,1	621,3	3	743,8	4
2008	40017,5	1265,0	3	1935,1	5
2009	33927,3	1489,2	4	1838,4	5

Forrás: [17] alapján saját összeállítás és számítás

A hazai hozzáadott érték aránya a hazai bruttó exporton belül a következőképpen alakult 2009-ben: az összes feldolgozóipari ágazatra vonatkozóan 64,09 százalékot mértek Hollandiában, ennél 4 százalékkal kevesebbet, (60,09 százalékot) Magyarországon és mintegy 10 százalékkal kevesebbet Szlovákiában, a mezőgazdaságban és az élelmiszer, ital, dohány-termék gyártásban egyaránt Szlovákia értéke volt a legmagasabb, 80,12 illetve 73,07 százalék. (9. táblázat) Minél magasabb az arányszám, annál alacsonyabb az export külföldön előállított hozzáadottérték tartalma, azaz annál nagyobb az export importhoz viszonyított jelentősége. A mezőgazdaságban a bruttó export hazai hozzáadott érték tartalma 75-80 százalék között mozgott 2009-ben a vizsgált országokban, az élelmiszeriparban ugyanakkor nagyobb volt az eltérés, Hollandia 62,49 százaléka és Szlovákia 73,07 százaléka között mintegy 10 százalékos volt a különbség. Ebből adódóan a mezőgazdasági import jelentősége Magyarországon a legnagyobb, az élelmiszeripari importé viszont Hollandiában.

9. táblázat: A hazai (holland/magyar) hozzáadott érték aránya a hazai (holland/magyar) bruttó exporton belül

	Összes feldolgozóipari ágazat			Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat*			Élelmiszer, ital, dohánytermék gyártása**		
	NL	HU	SK	NL	HU	SK	NL	HU	SK
1995	65,29	73,42	64,36	81,14	83,26	80,84	61,03	77,46	65,74
2000	61,81	53,81	51,73	79,63	77,16	81,40	60,21	71,00	66,33
2005	65,59	50,94	52,03	81,51	80,72	82,15	63,53	69,79	63,58
2008	63,35	54,99	51,6	77,86	75,49	78,46	61,60	70,01	69,94
2009	64,09	60,09	55,65	78,26	74,61	80,12	62,49	69,83	73,07

Forrás: [17] alapján saját összeállítás

A köztes input import jelentősége már említésre került korábban. További adalékot jelent ezzel kapcsolatban, hogy az exportra szánt termék vagy szolgáltatás előállításához felhasznált köztes input import hány százaléka kerül re-exportra. Az összes feldolgozóipari ágazat vonatkozásában viszonylag kicsi az eltérés a holland és a magyar értékek között, előbbi 59,2 százalék, utóbbi 64,2 százalék (2009. évi adatok). De a 10. táblázatban feltüntetett években, így 2009-ben is, lényeges különbség rajzolódott ki a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat és az élelmiszer, ital, dohány-termék gyártás ágazatokban. Az előbbinél 2009-ben 73,32 százalék volt a holland érték és 42,09 százalék a magyar, utóbbinál Hollandiára 67,89 százalék vonatkozott, Magyarországra pedig ennek csak valamivel több, mint a fele (37,7 százalék). A mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban a szlovák érték valamivel jobban megközelíti a hollandot. Elmondható, hogy a Hollandiából re-exportált köztes termékek és szolgáltatások aránya az összes köztes input importból a vizsgált két alágazatban igen jelentősnek tekinthető, azaz a holland exportnak lényeges „kelléke” a köztes termékek, szolgáltatások importja, jóval inkább az, mint Magyarországon és Szlovákiában.

10. táblázat: A re-exportált köztes termékek és szolgáltatások aránya az összes köztes input importban (%)

	Összes feldolgozóipari ágazat			Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat*			Élelmiszer, ital, dohánytermék gyártása**		
	NL	HU	SK	NL	HU	SK	NL	HU	SK
1995	55,41	40,22	54,09	71,64	35,83	30,81	63,19	34,65	30,97
2000	59,42	60,24	64,43	75,24	29,26	25,81	64,35	28,96	25,31
2005	60,42	64,93	69,77	73,70	32,58	42,78	65,29	29,96	37,76
2008	61,78	65,76	69,98	75,57	36,55	46,91	67,23	33,64	40,81
2009	59,20	64,20	67,48	73,32	42,09	48,76	67,89	37,70	41,51

Forrás: [17] alapján készített saját összeállítás

A holland élelmiszer, ital, dohány-termék gyártás bruttó export alapján megmutakozó komparatív előnye nyilvánvaló Magyarországgal, Szlovákiával (11. táblázat) és számos egyéb országgal szemben is. Hollandia RCA-indexe a 10. legnagyobb index, az EU-ban csupán Dánia RCA-indexe¹¹ magasabb: 3,07. Ugyanakkor a holland mutató (2,81) az OECD által vizsgált tágabb körben számottevően elmarad Új-Zéland 6,5-ös, vagy Argentína 6-os értékétől. Valamelyest árnyalja a képet, ha a bruttó exportba ágyazott hazai hozzáadott érték alapján készített komparatív előny mutatót vesszük górcső alá. A holland érték csekély mértékben (2,87), a magyar kb. 10

¹¹ Revealed Comparative Advantage: Feltárt komparatív előnyök

százalékkal, a szlovák mintegy 22 százalékkal magasabb, Új-Zéland és Argentína számai viszont alacsonyabbak, már nem érik el a 6-ot.

11. táblázat: Élelmiszer, ital, dohány-termék gyártás bruttó export alapján számolt komparatív előny mutatója (RCA)

	Hollandia	Magyarország	Szlovákia
1995	3,34	2,32	0,65
2000	3,41	0,78	0,55
2005	3,10	0,61	0,60
2008	3,07	0,60	0,63
2009	2,81	0,76	0,68

Forrás: [17] alapján saját összeállítás

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmányban a globális értékláncok általános közgazdasági szempontú bemutatását követően az agrobizniszben működő globális értékláncok jellemzőinek ismertetésére, majd három, hasonlóan kis ország, Magyarország, Hollandia és Szlovákia, nemzetközi teljesítményének - az OECD-WTO közelmúltban kialakított, új hozzáadottérték-alapú kereskedelemstatisztikai adatait felhasználó - elemzésére került sor.

Mindhárom ország egyaránt jelentékeny mértékben integrálódott a világgazdaságba, a nemzetközi termelési együttműködésekbe, jelenlétük a globális értékláncokban ágazatonként eltérő mértékű, de összességében szignifikánsnak tekinthető. Kis országként, nagy mennyiségben, illetve értékben használnak(tak) fel külföldről származó terméket, szolgáltatást exportra szánt outputjuk előállításánál, azaz a globális értékláncokban - export révén - megmutatózó részvételüknek elsősorban a háttérkapcsolatok (backward participation) magas foka adta/adja a hajtóerejét. (Az előrevezető kapcsolatok (forward participation) kevésbé erőteljesek.) Esetleges gazdasági válságok során épp ezért sérülékenyebbnek mutatkozhatnak ezek az országok. Az ebből fakadó kihívások adekvát kezelése mellett az egyes országoknak ma már az a legfőbb célja, hogy az egymással versenyző globális értékláncokba bekapcsolódjanak, illetve amennyiben már az értéklánc szereplői, akkor hogy feljebb lépjenek (upgrade). A kérdés csupán az, hogy hogyan és az értéklánc melyik részéhez érdemes csatlakozni, már meglévő pozíciót hogyan lehet megtartani és megerősíteni. Hollandiáról példát lehet venni vegyipari és élelmiszeripari vonatkozásban. Magyarország és Szlovákia kiválóan teljesít a villamos gép, műszer gyártása és a járműgyártás ágazatokban. Ugyanakkor a vizsgált mezőgazdasági és élelmiszeripari ágazatokban a GVC-index jóval alacsonyabb, mint a megnevezett példákban. Kivételnek a holland élelmiszeripar tekinthető.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] ARNDT, S. K.; Kierzkowski, H. (szerk) (2001): Fragmentation: New Production Patterns in the World Economy. Oxford: Oxford University Press. ISBN-13: 978-0199243310
- [2] CSÉFALVAY, Z. CSIZMADIA, N. CSORDÁS, L.(2005): Kistérségek versenyképessége és a globális hálózatok In: Polgári Szemle 2005. július-augusztus, 1. évf. 6-7. sz. Online ISSN: 1786-8823
- [3] DE BACKER, K.; YAMANO, N. (2012): International Comparative Evidence on Global Value Chains, OECD Science, Technology and Industry Working Papers, 2012/03, OECD Publishing,
- [4] DE BACKER, K., MIROUDOT, S. (2013): Mapping global value chains, OECD Trade Policy Paper, No. 159., ISSN 1816-6873 (online)

- [5] DE BACKER, B.A.K., MOUSSIEGT, L. (2012): The export performance of countries within global value chains (GVCs), OECD Science, Technology and Industry Working Papers, 2012/02, OECD Publishing, ISSN 1815-1965 (online)
- [6] DUNAVÖLGYI, M. (2014): A globális értékláncok típusai és irányításuk In: Czakó, E. (2014) A globális értékláncok – a multinacionális vállalat, mint globális gyár, Fejezetek a nemzetközi üzleti gazdaságtanból 6. 155. sz. Műhelytanulmány, HU ISSN 1786-3031
- [7] GEREFFI, G.; HUMPHREY, J.; STURGEON, T. (2005): The governance of global value chains In: Review of International Political Economy 12:1 February 2005: 78–104, ISSN 0969-2290
- [8] GEREFFI, G.; LEE, J. (2012): Why the world suddenly cares about global supply chains In: Journal of Supply Chain Management, Volume 48, Number 3. pp. 24-32, Online ISSN: 1745-493X
- [9] HUMPHREY, J. “Private Standards, Small Farmers and Donor Policy: EUREPGAP in Kenya,” Institute of Development Studies Working Paper, No. 308, Sussex, Brighton, UK, 2008 (<http://www.ids.ac.uk/files/Wp308.pdf>), ISBN 1 85864 530 1
- [10] MAGYARORSZÁG ÁLLANDÓ OECD KÉPVISELETE (2013): A Globális Értékláncok világában élünk, OECD Szemle 2013/2
- [11] OECD (2012): Global Value Chains: OECD Work on Trade in Value added and Beyond, internal working document, OECD, Paris
- [12] OECD (2013a), Interconnected Economies: Benefiting from Global Value Chains, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264189560-en>, ISBN 978-92-64-18956-0 (PDF)
- [13] OECD (2013b): The implications of global value chains for the agriculture and agro-food sector; TAD/CA(2013)4
- [14] OECD (2013c): OECD/WTO Trade in Value Added (TiVA) indicators, Netherlands, <http://www.oecd.org/sti/ind/GVCs%20-%20NETHERLANDS.pdf>
- [15] OECD (2013d): OECD/WTO Trade in Value Added (TiVA) indicators, Hungary http://www.oecd.org/sti/ind/TiVA_HUNGARY_MAY_2013.pdf
- [16] OECD (2013e): OECD/WTO Trade in Value Added (TiVA) indicators, Slovak Republic, http://www.oecd.org/sti/ind/TiVA_SLOVAKIA_MAY_2013.pdf
- [17] OECD – TiVA database: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TIVA_OECD_WTO
- [18] SZALAVETZ, A. (2013): Régi-új világgazdasági jelenségek a globális értékláncok tükrében In: Külgazdaság, 57 (3-4). pp. 46-64. ISSN 0324-4202 <http://real.mtak.hu/8058/1/Szalavetz3-4K%C3%BClg2013.pdf>
- [19] TÓTH, P. (2013): Magyarország a TiVA adatainak tükrében, Magyarország Állandó OECD Képviselője, Párizs, 2013. augusztus 6.
- [20] TÚRY, G. (2013): A nemzetközi termelési értéklánc rendszer az autóiparban In: MTA Közgazdasági- és Regionális Tudományos Kutatóközpontja, Világgazdaságtani Intézet, Műhelytanulmányok 98. sz. ISSN 1417-2720, ISBN 978 963 301 574-2